

MAHMUD EROL KILIÇ

EVVEL'E YOLCULUK

İRFAN, FELSEFE, EDEBİYAT KONUŞMALARI

SUFI
KİTAP

İÇİNDEKİLER

İrfanî Geleneğe Yolculuk / 7

Bilmek, Sevmektir / 13

Allah'ın İlk Yarattığı Şey, Nürdur / 35

Tasavvuf, Seyr ü Sülûktür / 53

“Tasavvufun Yeryüzü Hayatı Hz. Âdem’le Başlar” / 65

“Ancak Temizlenenler Kur’an’ı Anlayabilirler” / 89

“Kur’an’la Kâmil İnsan İkiz Kardeşirler” / 99

“Selçuklu ve Osmanlı Medeniyetlerinin Temelinde
İbn Arabî Gibi Bilgeler Var” / 119

“Kemal Üzere Olanlar Ancak Zâhir ve Bâtını Birleştirenlerdir” / 135

“Şiir Şaire Felek-i Zühre’nin, Venüs Gezegeninin ve
Yusuf Peygamber’in Bir Hediyesidir” / 147

“Edebiyatın, Tasavvufu Anladıkça Gelişeceğine İnanıyorum” / 171

“Tasavvuf Uzmanı Olmakla Sûfî Olmak Farklı Şeylerdir” / 189

Mahmud Erol Kılıç’ın Hâtime Notu: / 201

Dizin / 203

BİLMEK, SEVMEKTİR

Sadık Yalsızuçanlar: Aşk sözcüğünün kökeninde neler var, nereden geliyor aşk?

Mahmud Erol Kılıç: Aşkın mahiyetine ve metafiziğine dair fikir serdeden ârifler, aşkın sevginin daha mütekâmil bir derecesi olduğunu söylerler. “Aşk” Arap lisanında bir kelimedir ve fiil kökeni “aşaka”dır. “Aşaka” ise Türkçemizde “sardı”, “sarmaladı” fiil-i mazisini ve bununla irtibatlı olarak “sarmaşık” nesnesini karşılar. Yani aslında bir şeyin bir şeyi sarması eylemidir aşk. Şöyle ki bir sarmaşığın bir ağacı sarması gibi maşûk da âşıkını, sevgisiyle sarmaya başlar. Sarmaşık sarmağa başladığı ağacın öz suyunu emmek sûretiyle onun can suyunu alarak serpilir, gelişir. Âşık maşûkunun gıdası ile yaşar. Bir müddet sonra ikisi bir fizik, bir beden olmaya başlarlar. Bu sebepten Ahmed-i Gazâlî gibi ârifler aşkı; iki ayrı parçayı birbirine doğru çeken kuvvetin adı olarak tanımlarlar. Âşık maşûkuyla bir vücûd olmaya doğru ilerler. Aradaki ikilik kalkıp tek vücûd olmaya başladıktan sonra da artık maşûk âşıkını eritir, yok eder ve öldürür. Yani konunun aktörlerinden biri olan âşık -mecazi olarak- ölür. Dolayısıyla aşkın sonunun hep *ölüm* olduğunu söyler ârifler. Zira âşık maşûkunda kendisini fânî ettiği,

yok ettiği anda var olmaktadır. Âşık maşûkunun âb-ı hayatından, ölümsüzlük suyundan içerek var olur.

Burada bir çelişki yok mu? Hem öleceksin hem de var olacaksın!

Bu âlem zaten paradokslar âlemidir. Gerçeklik durduğun ve baktığın yere göre değişen mahiyettedir burada. Ontolojik olarak “var” bölünmez bir bütündür ve her daim o hal üzere olanın tabii bir durumudur. Onun haricindeki bütün nesnelere bi-zatihî varlıkları yoktur; onlar li-gayrihî yani bir başka şeyin var olması ile var olurlar. Bu yüzden en temelde yok olduklarını idrak ediş onları var kılar. Yani “yoklukta var olma” durumu âşıkın maşûkunda erimesinin bir tezahürüdür. Biz burada sadece sevenle sevilen ilişkisindeki aşkı konuşuyoruz. Tıpkı bunun gibi aslında kâinata her şey, her şeyle irtibat halindedir. Mesela “ağaç” dediğim şey ile, bir bitki ile “ben” arasında da bir nevi irtibat bulunmaktadır. İnsanın tabiata olan sevgisi de aslında bu tür sevginin, bu tür aşkın alt düzeylerde cereyan eden bir tezahüründen başka bir şey değildir. Ve iki ayrı parçayı bir araya getirmede, yani dağınık duran parçaları bir araya getirmede en dinamik ve müessir güç aşktır. Aslında kâinat dediğimiz, şu içinde bulunduğumuz yaratılmış âlemde birbirinden ayrılmış gibi duran tüm nesnelere kendi içlerinde birbiriyle bağlantıdadırlar. Hepsinin bir iç irtibatı vardır. Âriflerin fark ehli dediği kimseler, parçalayıcı bakan kimseler, âlemdeki, kozmostaki iç bütünlüğü göremeyen kimseler, bunları ayrı ayrı nesnelere olarak görür ve öyle zannederler. Oysaki bunların hepsinin arasında bir bağlantı bulunmaktadır. İlim de zaten bu nesnelere arasındaki alakayı bilmek demektir. İrtibat kurabilene âlim denir. Kuramayan cahildir.

“Seven” - “Sevilen” - “Sevgi” diye ortada üç tane unsur bulunmaktadır bütün aşk hikâyelerinde. Bir diğer söyleyişle “âşık”, “maşûk” ve “aşk” şeklinde bir üçlü durum bulunmaktadır. Bu üçlü hâlâ

birbirinden ayrı olduğu sürece aşk son noktasına daha varmamış demektir. Dolayısıyla âşıkı maşûkuna, sevgiliyi sevdiğine çıkararak o dinamik bağın adına aşk diyoruz. Fakat çekim iki ayrı parçayı, o uzaklığı birbirine yaklaştırdıktan sonra ortadan kalkınca, sevgili sevende fânî olmakta, âşık maşûkunda fânî olmakta, “*âşık maşûk bugün benim*” olmaktadır. Bu hal, aşkın son noktasıdır. Âşkın fenâ bulmasıdır. Sevgilinin aşkında erimesidir. Bunu İslam metafizikçileri “fenâ” ve ardından “bekâ” makamları olarak tarif ederler. Aşktan sonra marifete geçiş “bekâ” makamıdır.

İlâhî aşkın maksadı, “*İlâhî ente maksudî*” (Rabbim, sensin bizim maksudumuz, gayemiz) ifadesinde dile gelendir. Yani, aslında ilâhî aşkta bir tür narsisizm bulunmaktadır. Başta insan olmak üzere kâinattaki her şey Allah’ın bir mahlûku olarak bu âleme geldiği için, Hâlik ile mahlûk, Yaratan ve yaratılan arasındaki ilişkide bir ikilik varmış gibi gözükür. Aslında bu ikilik eğer yaratılmış olana bir “varlık” verirsiniz olur. ‘Tevhid’in olabilmesi için vermemek gerekir. Bu yüzden li-gayrihî olana, yani ancak bir başkasıyla var olabilene “var” demez ârifler.

Her şey kaynağına, aslına doğru akar. Her şey kaynağını bulmaya çalışır. Derelerde akan sular aslında kaynağına doğrudur. Bitki filizlerinin yukarıya doğru yükselmesi enerjilerini güneşten almalarından dolayı güneşe doğru bir sevk-i ilâhiyle yönelmelerinden dolayıdır. Varlığın gayesi de O Yüce Sevgili’dir. Yani Yaratan ve yaratılan arasındaki en samimi ilişkiyi aradaki o sevgi bağı sağlamaktadır. Gündoğdu veyahut ayçiçeği denilen bitki şafak vaktinden guruba kadar hep yüzünü güneşe döndürerek beslenir. Aynen bunun gibi bütün yüzler de ancak O’nun yüzüne döndüğünde dolarlar, tabiri caizse şarj edilirler. “*O’nun Vechinden başkası bakî değildir.*”¹

1 Bkz. Kasas 28:88

“Aşk imiş, her ne var âlemde ilim bir kıyl u kâl imiş ancak,” diyen şair aslında âlemi çepeçevre kuşatmış olan bu aşka temas etmektedir. İslam sūfilerinin, ilâhî aşk metafiziğinde âşık ile maşûku tarif ederken kullandıkları değişik tabirler bulunmaktadır. Mesela daha önce adını zikrettiğimiz Ahmed-i Gazâlî *Sevânih* isimli eserlerinde ilginç bir benzetmede bulunmaktadır. Hatta sırf bundan dolayı bazı tepkiler de almıştır. Nedir onun bu tepkilere yol açan görüşü? Ahmed-i Gazâlî’ye göre Allah’a en fazla âşık olan şeytandır. Bunun sebebi bu büyük sūfiye göre aşkın iki ayrı parçayı birbirine yakınlıştırmadaki en müessir unsurun adı olmasıdır. Zira aşk, iki ayrı parçayı birleştirmek ister. Eğer o birbirinden ayrı duran nesnelere ne kadar uzaksalar aşklarının şiddeti de o kadar fazla olur. Arada bir ters orantı vardır. Dolayısıyla Allah’tan en uzak varlığın şeytan olarak düşünülmesinden dolayı, burada onun itiraf edemediği bir gerçek gizlidir, ki o da ontolojik olarak Allah’a en fazla âşıkın aslında kendisi olmasıdır. Ârifler bu manada bu gerçeği itiraf etmiş, aşk burağı ile ilerlemiş ve maşûkunda fânî olmuş ve fakat aşkın bir üst boyutu olan “marifet” makamına ermiş kimselerdir. Çünkü onlar “*Ne kadar seversen o kadar bilirsin*” düsturuyla hareket eden kimselerdir.

Sevmekle bilmek özdeş midir yani?

Evet. Sevgi aslında görüleceği üzere bu manada bir epistemolojik süreç de olmaktadır. Yani, aşk bir bilgi kaynağıdır, bilgi getirir. Aşkın ardından bilgi gelir, marifet makamı gelir. İşte bununla ilgili bir kudsî hadise, “*Beni talep eden Beni bulur. Beni bulan Beni sevmeye başlar. Beni seven Beni bilir, Beni tanır. Beni tanıyan Bana âşık olur. Her kim ki Bana âşık olur Ben de ona âşık olurum. Lakin Ben kime âşık olursam onu öldürürüm. Ama Ben kimi öldürürsem de diyetini ödemem Benim üzerime farzdır. Ben kimin diyetini ödeyeyeksem onun diyeti de bizzat Benim*” buyrulur. Burada da görüldüğü gibi aşkın son noktasında hep bir ölüm vardır. Trajedi buradan neş’et eder. Bu fiziki ölümden ziyade bir fânî oluş hikâyesidir. Leylâ ile Mecnun

hikâyesinde de görüldüğü gibi önce fiziki aşk ile başlayan bu ilişki, ardından o fiziki aşkın ileri boyutu, daha iç boyutu, daha derunî boyutuna doğru intikal eder ve artık Leylâ motifi pörsümeye başlar. Leylâ'yı bulduğu zaman Mecnun, Leylâ'dan fizik olarak vazgeçer zira onun içinde barındırdığı o güzellik, o cemâl idesine vurulmuştur. Bu tema, Leylâ ile Mecnun, Salaman ile Absal, Tahir ile Zühre, Yusuf ile Züleyha vb. gibi bizim gerek Halk gerekse Divan edebiyatımızda en fazla işlenmiş konulardan birisidir. Malumunuz Şeyh-i Ekber Muhyiddin İbnü'l-Arabi *Fütuhât-ı Mekkiyye* adlı otuz yedi ciltlik o dev eserinin bir bölümünü sevginin ve de sevgilinin hallerine ayırmıştır.

Sûfiler aşkın kaynağına ilişkin neler söylüyor?

İslam sûfilere aşkın kaynağı konusundaki görüşlerini bir hadis-i kudsiye dayandırır: “*Ben gizli bir hazine idim, bilinmek istedim, bilinmekliği sevdim. Ve bunun üzerine mahlukatı, sizleri yarattım.*”² İşte burada sûfiler Allah'ın insanı yaratmak için kullandığı fiilin, “Ben diledim, arzuladım, sevdim,” şeklinde, yani *ahbattu* şeklinde kullanılmış olmasından yola çıkarak aslında varlığın kaynağının sevgi olduğu, aşk olduğu sonucuna varırlar. Bu durumda insanın yaratılması olayı bir aşk hikâyesidir bir bakıma. Allah'ın bilinmezlik âleminde kendi haline müstağrak iken daha sonra bilinmekliği dilemek üzere yaratmaya geçmesiyle kendisinden ilk sâdır olan, ilk belirlenim (*taayyün-i evvel*) denilen mertebede ilk yarattığı şey *hakikat-i Muhammediyye*'dir. Hakikat-i Muhammediyye daha sonra yeryüzü sahasına Hz. Muhammed olarak gönderilecek olan nebînin arketipsel aslıdır. Hak Teâlâ'nın bu yaratma eylemi içerisinde “Vedüd” isminin yani “Çok Seven” isminin de bulunması bize bu ilişkinin bir sevgi ilişkisi olduğunu gösterir... Yani hakikat-i Muhammediyye ile Allah arasındaki bir sevgi... Hakikat-i Muhammediyye aynı zamanda insanın aslıdır (*âdem-i hakiki*). Ve

2 Acluni, *Keşfü'l-Hafa*, II/132.

sûfilerin anlayışına göre varlığın sair unsurları aslında bu hakikat-i Muhammediyye'nin tafsilî, açılması, yayılmasından ibaret olunca serapâ bütün âlemde, bütün kozmosta bu ilâhî aşkın zerrecelerini, tezahürlerini görmemiz mümkün olmaktadır.

Varlık, Muhammedî gerçeğin çeşitli düzeylerde belirmesi midir yani?

Evet, her şeyin aslı *hakikat-i Muhammediyye*'ye doğrudur. Az önce temas ettiğimiz, Allah'ın zatından neş'et eden isimleri ve sıfatları içerisinde bulunan "Vedûd" ismi de aslında iki anlamlı, iki yönlüdür. Hem seven hem sevilen anlamını taşımaktadır. Dolayısıyla Allah Kur'ân-ı Kerim'de ve diğer kutsal kitaplarda, "*O kimseler öyle kimseler ki onlar Allah'ı severler, Allah da onları sever,*"³ diye bu sevgi ilişkisini karşılıklı olarak temellendirmektedir. Âriflerin aşka yönelik yaklaşımlarında ontolojik bir mahiyet bulunmaktadır. Yani, insan âdetâ bu yaratılmış âlemde kaynağından, kökeninden kopmuş, gurbete düşmüş bir vaziyettedir. Gurbetteki insan psikolojisinde o gurbet hayatı, bu gariplik hayatı her zaman için kaynağına dönüş özlemi, bir nostalji içerisinde bulunacaktır.

Sûfiler insanın gerçek mutluluğunun dünyevi nesnelere değil, dünya içerisindeki bu fânî, gelip geçici şeylerle değil, ancak bâkî olanla olacağını söylerler. Bu bağlamda âlemin hakiki olmadığını, bir mecazlar âlemi olduğunu söylerler. Dolayısıyla içinde bulunduğumuz âlem bâkî değildir, fânîdir. Fânî olan nesnelere yönelik sevginin de fânî olacağı kaçınılmazdır. Bu yüzden sûfiler bir insanın bir insana olan aşkının da mecazi olduğunu, lakin ilâhî aşka giden yolda bir talim, bir deneme vazifesi gördüğünü söylerler. İki fânî beşerin birbirine duyduğu sevgi bu zaviyeden bakınca ilâhî aşka dönüşmede bir ön çalışma, bir hazırlık aşaması olmaktadır. Leylâ ile Mecnun ve diğer buna mümasil Fars, Türk, Arap edebiyatında yer alan aşka yönelik bütün şiir veya düzyazı eserlerde benzer

3 Maide 5:54

espriyi görmekteyiz. Mesela Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sindeki meşhur ney metaforu da aynı bağlamda şerh edilmektedir. Ney'in ana vatanı olan "Sazistan"dan, sazlık denilen ana kaynağından ayrı düşmesi neticesinde bu asla duyduğu özlem ve bunun için inlemesi, ah u figan etmesi aslında hep içindeki o aşkı dile getirmesi olarak görülmüştür. Bundan dolayıdır ki sûfî edebiyatında âşıkın bir diğer adı da inleyendir, ah u figan edendir. Âşıklar, sabahlara kadar inleyen, seher vakti esen yelden maşûkunun kokusunu bekleyen kimselerdir. Onlar bir ömür boyunca bu fânî âlemdeki hayatlarında hep bâkî olanı özlerler. Bugünkü insan hayatında da görülmüştür ki fânî olan herhangi bir şeye karşı duyulan sevginin sonunda gerçek mutluluğun elde edilemediği, ârızî, geçici, izâfî bir mutluluğun elde edildiği görülmektedir. Anlık zevklerin hep bir sonu vardır. Oysa bâkî mutluluk insanın kendi aslını bulmasıyla alakalıdır. Buna da İslam ârifleri, "*Kişi kendini tanırsa ancak Rabbini tanır,*"⁴ gerçeğinden bakarlar. Bu kozmik anlayışa göre Allah Âdem'i yarattığında bütün isimlerini O'na yüklemiştir. Diğer canlılar Allah'ın ancak bazı isimlerini alabilmişlerdir, "küllü"nü alamamışlardır. Bazı isimler ortaktır bütün mahlûkatta. İster cansızlar, isterse bitkiler olsun, ister hayvanlar, isterse insanlar olsun bazı esmâ-i ilâhî hepsinde müşterek iken bütün isimlerin tamamını birden yüklenabilen, taşıyabilen sadece insan olmuştur. Mesela, tabiattaki bir ağaçta Cenab-ı Allah'ın "konuşan" manasındaki ismi dediğimiz "*el-Mütekellim*" isminin zuhûra gelmediğini görürüz. Ama insanda Allah'ın "*el-Mütekellim*" ismi bulunmaktadır. Yani o anlamlı sözler sarf edebilen bir varlıktır.

Şimdi, "*İnsan Rahman sûretinde yaratılmıştır,*"⁵ hadis-i şerifi ile, "*Allah insanı kendi sûreti üzerine yaratmıştır,*"⁶ Tevrat âyetini bir araya getirip ona bir de bir diğer Kur'an âyetinde geçen, "*Ben*

4 Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, c. 2, s. 262.

5 Buhârî, *Istîzân*, 1; Müslim, *Birr*, 115, *Cennet*, 28.

6 *Tekvin* 1:26.

*insana kendi rûhumdan üfledim,*⁷ sözünü eklerseniz insanın mahiyetinin ne kadar ilâhî olduğunu anlarsınız. Maalesef insanın bu ilâhî yönüne tasavvuftan başka temas eden din ilmi kalmamıştır. İnsanı tanrılaştırma tehlikesinden kaçınmanın ölçüsü kaçınca bu sefer başka bir tehlikeye düşülmüştür. Bu da İslami ilimleri son zamanlarda gelenekte hiç olmadığı kadar maddeci bir konuma getirmiştir. Hatta bunun böyle olması gerektiğini savunan ilâhîyatçılar dahi türemiştir. Bu yüzden biz diyoruz ki insan ile Allah arasındaki irtibat her şeyden evvel ontolojik ve kutsal bir irtibattır. İnsanın Allah'a yönelmesinin adına da bu yüzden "aşk" denir. Çok zihnî veyahut mantıksal bir irtibat değildir bu. İsbat-ı vacip yöntemleriyle falan ispatlanamaz bir gerçektir.

İslam bilgeleri tarafından insanın doğduğu, büyüdüğü, teneffüs ettiği ve vakti saati geldiğinde rûh emanetini teslim ettiği şu içinde bulunduğumuz mertebenin adına çokluk âlemi adı verilmektedir, veyahut kesret pazarı. Kesret pazarı aslında vahdetin karşılığında, birliğin çokluk içerisine gizlendiği bir âlemdir. Böyle bir çokluk içerisinde, nesnelere ve işlerin muhtelif olduğu yerde kişi birliği kaybettiği için yolunu şaşırılmış bir vaziyette dolaşır durur. Her neye bağlansa sonunda kaybeder. Hiçbir şey kalıcı değildir burada. Gençlik, sıhhat, zenginlik, hafıza, zekâ vs. her şey değişken bir mahiyette ve bir var bir yok haldedir. Güzel bir çiçeği bile koparırsın ama bir müddet sonra solar. Güzellik idesi kalır seninle beraber bâkî lakin nesnesi zayi olur. Her şey uful eder. O zaman, "Kayıp giden şeyler sevilmez,"⁸ deme makamına girmeli İbrahimce. Gerçek sevgi her daim ter ü taze ve solmayan bir çiçektir. Dönüşen, değişen, oluşmaya çalışan şeyler aşkın nesnesi olamazlar. Eğer olur derseniz hüznün, çile, ızdırıp, ihanet, kaybetme vb. gibi kavramlarla karşılaşmaya da hazırlıklı olmalısınız.

---

7 Secde 32:9.

8 Bkz. En'âm 6:76.

Çokluk âlemi denilen bu kesret çarşısında insan, maalesef suni yollarla yalnızlığını gidermeye çalışmaktadır. Hayatın gayesi aslında bu parçalanmış kimliği tamamlama mücadelesinde ortaya çıkar. Bir bakıma, aslı yukarıda kalmış olan kabuğun o özünü arama mücadelesidir bu. Âriflerin gözünde yeryüzü hayatındaki bütün arayışlar ve bu uğurda çekilen bütün çileler adı konmamış bir şekilde insanın özüne, kaynağına, aslına yeniden geri dönüşün bir tür dile getirilmesidir. İnsanların çoğu bu gerçekten yabancılaştıkları için bunun farkında değildirler. Ârif ile ârif olmayan insanı birbirinden ayıran en bariz özellik bu farkındalıktır. Bu çokluğun içerisinde insan yalnızlığı, halveti bulduğunda, yani *halvet der encümen* denilen esasta, çokluğun içerisindeki yalnızlıkta Rabbi'yle, maşûkuyla başbaşa kaldığında ancak Büyük Hazza ulaşmaktadır. Yoksa kesret çarşısındaki nesnelere, onu kendi sevdiğinden uzaklaştırmakta, ondan yabancılaştırmakta, araya perde olmaktadır. Ve bu yapı içerisinde âşıkın maşûkuyla baş başa kaldığı anlar, vakitler onun için en tatmin edici anları oluşturmaktadır. Buna ilâhî orgazm der bazı gelenekler. “Hiç şüphesiz kalp ancak O’nu andığında tatmine ulaşır.”⁹

Bu arada şunu hatırlatmak isterim ki âşıkın en önemli dışavurum özelliklerinden biri de, maşûkuyla arasındaki bu ilişkiden dolayı onda bir nevi kıskançlığın oluşmasıdır. Sûfî terminolojisinde buna “*gayret*” denir. *Gayret*, yani araya başka hiçbir şeyi almadan yalnızca ve halisane onu sevmek demektir. Allah “el-Gayyûr”dur, çok kıskançtır. Bunun manasını iyi anlamak gerekir.

Yani âşık sevdiğinden ayrı kaldığı an cehennemde midir?

Sûfilerin cehennem tarifi bir bakıma sembolik bir anlam ifade etmektedir. Sûfiye göre kişinin cananından ayrı kaldığı, sevdiğinden uzak kaldığı mekânın adıdır cehennem. “*Seninle cehennem bile cennet olur,*” denmesi tam da bu manadır. Cennet olarak Kur’ân-ı

9 Râd 13:28.

Kerim’de ve diğer kitaplarda tasvir edilen yer, aslında âriflere göre sevgiliyle beraber bulunduğu, onun temaşa ve müşahede edildiği yerin, o makamın adıdır.

Bu düşüncelerinize kaynaklık eden İlähî Aşk, *Fütuhât*’ın bir bölümü sanırım. Bu esere ilişkin bilgi verir misiniz?

Fütuhât-ı Mekkiyye, Büyük Şeyh Muhyiddin İbnü’l-Arabî’nin en önemli, en temel eserlerinden biridir. *Fütuhât-ı Mekkiyye*’nin yazılışı çok dikkat çekicidir. İbnü’l-Arabî, Kudüs’ü ziyaretinden sonra Mekke’ye geldiğinde Kâbe-i Muazzama karşısında murakabede iken birden Hacerü’l-Esved’in içerisinden genç adam sûretinde bir motifin çıkarak kendisine geldiğini söyler. Genç adam İbnü’l-Arabî’ye der ki, “Muhyiddin, kalk benimle beraber tavaf et.” İbnü’l-Arabî kalkar o genç adamı izlemek sûretiyle tavafın ilk şavtını yaparlar. Yedinci şavt tamamlandığında genç adam İbnü’l-Arabî’ye dönerek, “Sana Mekke fetihleri yüklendi, bildirildi. Şimdi sen ehline artık bu bilgileri aktarabilirsin,” der. İşte tabiri caizse *Fütuhât-ı Mekkiyye*’nin içindeki manevi bilgilere orada hamile kalan İbnü’l-Arabî daha sonraki yirmi üç yıl boyunca o kendisine yüklenen bilgileri peyderpey satırlara döker. Hayatının sonlarını geçirdiği Şam’da bu kitabı bir kere daha gözden geçirir ve yeniden yazar. İşte Konya nüshası denilen *Fütuhât-ı Mekkiyye* 1930’lu yıllara kadar Konya’da, Sadreddin Konevî’nin camisinde, bir sanduka içerisinde muhafaza edilen bu ikinci nüshadır.

Şair Nâbî’nin ziyaret ettiği müellif nüshasından mı söz ediyorsunuz?

Evet. Şair Urfa’lı Nâbî *Tuhfetü’l-Haremeyn* isimli hac hatıralarını yazdığı eserinde Konya’ya uğradığında Sadreddin Konevî Camisi’ni ziyaret ettiğini söyler. Orada bir sanduka içerisinde muhafaza edilmekte olan *Fütuhât-ı Mekkiyye* bohçalarını açar. Kitabı öperek sayfaların arasındaki tozları şifa niyetine gözüne sürme olarak çektiğini ve bir miktar da yuttuğunu söyler. İbnü’l-Arabî’nin bu eseri

1930'lu yıllardan sonra İstanbul'daki Evkaf-ı Umumiye Müzesi'ne yani şimdiki Türk İslam Eserleri Müzesi'ne intikal etmiştir ve halen buradadır. Pek tabii ki bu eserin pek çok başka istinsah nüshaları da bulunmaktadır.

Beş yüzü müteceviz eser yazdığı rivayet edilen Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin bu eserlerinden günümüze maalesef ancak beşte biri ulaşabilmiştir. Bu eserlerin ortak ana fikri “varlığın birliği” mihverinde döner. Burada aşk merkezî bir rol oynamaktadır. *Fütuhât-ı Mekkiyye*'de müstakil bir babı (178. bölüm) ilâhî aşk üzerine ayıran İbnü'l-Arabî başka eserlerinde de sıkça ilâhî aşk konularına değinir. Özellikle şiirinde merkezî rol aşktır. Der ki, “Şiir, felek-i zühre ile şair arasındaki irtibatı sağlayan önemli bir alandır ve aşk diline en müsait formu şiir dili vermektedir.” Kendisi ilâhî aşkı anlatmak için cismani âlemden de tıpkı Dante'nin Beatrice'yi gibi bir imge kullanır. Onun sembolü de kendisinden dersler gördüğü bir zatın Nizâm adındaki kızıdır. Nizâm'a yönelik ifadelerinde, bizim divan edebiyatımızda olduğu gibi veya diğer âriflerin divanlarında olduğu gibi kaş, göz, yanak gibi motifler bulunmaktadır. Fakat bu semboller üzerinden ilâhî aşka referansta, atıfta bulunmaktadır. *Tercümanu'l-Eşvak* isimli “*Arzuların Tercümanı*” denilen ilâhî aşk ağırlıklı şiir kitabında, “*Benim mezhebim aşk mezhebidir. Aşkın kervanı beni nereye götürürse dinim, imanum orada,*” demektedir. İbnü'l-Arabî'nin bu *Tercümanu'l-Eşvak* isimli şiir kitabında “Nizâm” adı çok geçtiği için bu sembolizmden anlamayan bazı kimseler, İbnü'l-Arabî gibi ârif kimsenin burada cismani aşkı kastettiğini iddia etmişlerdir. Bunun üzerine İbnü'l-Arabî, *Zehairu'l-A'lak* adında bir şerh yazarak burada kastettiği bütün beşeri sembolizmin aslında ilâhî aşk sembolizmi olduğunu açıklar.

Aşkın cismani âleme, maddi âleme ait olmayıp daha üst boyutların, sonsuzluk âlemine ait olan hususiyetinden dolayı ârifler, “*Bu aşk bir bahr-i ummandır buna hadd ü kenar olmaz,*” demişlerdir. Netice itibariyle âriflerin aşk tarifi bundan dolayı kâle gelemez, dile

gelemez bir hususiyete sahiptir. Onu kim dile getirmişse aslında aşkın sadece mahdut bir yönüne işaret etmiştir. Aşkın hakikatini tam olarak hiçbir kimse dile getirememiştir. Çünkü aşk, sonsuzluk âlemine aittir ve kıyası olmayan derin bir denizdir, bir okyanustur.

Deniz neyi sembolize ediyor?

Tasavvufta “deniz” (*bahr*) sembolü aslında vahdet âlemine, o sonsuzluk âlemine teşbihtir. Vahdet âlemi de deniz gibi sonsuz, kıyası olmayan derin bir âlemdir. Ârif kimseler için kullanılan “*gavvas*” yani dalgıç tabiri de işte bu derin denize dalarak o denizin içindeki inci, sedefi bulup çıkarma gücünde olan, o ciğere sahip olan kimseler için kullanılır. Onun için âşık aslında gayesini bulabilmek için o derin bahre dalarak, bahrin içerisindeki o misli görülmemiş inciyi (*dürr-i yektâ*) bulan kimsedir.

Kalbe ilişkin neler söyleniyor?

“*Kalb*” dönüşüm kabul eden yer demektir. Dolayısıyla tecelligâh-ı ilâhî yani ilâhî âlemin tecelli edeceği mekân kalptir. Biliyorsunuz klasik itikatta Allah hiçbir mekâna, hiçbir zamana sığmayan bir özelliğe sahiptir. Hal böyleyken bazı hadis-i kudsilerde Cenâb-ı Allah’ın kendisine bir mekân seçtiği de görülmektedir. Mesela O, “*Ben hiçbir yere sığmadım, sadece mümin kulumun kalbine sığdım,*”¹⁰ demiştir. Sûfilerin aşkın mekânı olarak gördükleri kalp/gönül, aynı zamanda beytullahtır yani Allah’ın evidir.

Sevginin kaynağı ilâhî olmakla beraber, insan bunu ilâhî alandan yeryüzüne intikal ettirmesi sûretiyle artık sevgiyi kendi arasında da tecrübe etmeye, yaşamaya başlamıştır. İnsan hem kendi cinsine hem de diğer mahlûkâta karşı, doğaya karşı Allah’ın bahşetmiş olduğu o sevgiyi kullanır, sevgiyi talim eder. Fakat modern zamanlara gelinmesiyle beraber insandaki bu sevgi yavaş yavaş yerini

10 Sehâvî, *el-Makâsîdu'l-Hasene*, s: 438, hadis no: 990; Aliyyü'l-Kârî, *el-Esrâru'l-Merfûa*, s: 301, hadis no: 423; Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, c: 2, s: 195, hadis no: 2256.

artık sevgisizliğe ve anlayışsızlığa bırakmıştır. Sevgisizliğin olduğu toplumda da insanların hem kendi aralarındaki hoşgörüsüzlük çoğalmış, birbirine müsamaha azalmış, tahammülsüzlük çoğalmış, bunun ardından toplumsal huzursuzluk ve sertlik gelişmiştir. Bu açıdan modern insanın yeniden kendini keşfetmesi, kendini tanıması onu bir zamanlar koptuğu o ilâhî bağlarla yeniden barıştıracak ve bu barışmanın akabinde, bu dikey eyleminin ardından da yatay planda toplumsal, içtimai barış ve sevgi yayılmaya başlayacaktır. “Siz kendinizi dönüştürmedikçe toplumunuzu dönüştüremezsiniz.”¹¹

Peki aşkıta “vuslat” arzusu yok mudur? Bu nasıl gerçekleşir, neler olur sonunda?

Aşkın, iki ayrı parçayı bir araya getirinceye kadarki aktif unsur olduğunu söylemiştik. Şimdi bu durumun iki fert arasındaki çalışmasına baktığımızda eğer aşk birbirine âşık olan iki insanın birbirlerine doğru olan çekim kuvvetinin adı olursa o zaman aşkın vazifesi vuslata kadar, yani o iki ayrı parçayı birbirine kavuşturuncaya kadar şiddeti yüksek seyredecektir. Ancak vuslat gerçekleşip ayrılık artık beraberliğe dönüştükten sonra aşk kendi içinde bir dönüşüme uğrayarak sûfilerin diliyle bir marifete, bir bilgiye yerini teslim eder.

Gündelik hayatta bazen, “Aşk, evlilik öldürür,” gibisinden sözler duyarız. Aslında aşkın evliliği öldürmesi evliliğe karşı olduğu anlamına gelmez. Evlilikle beraber, yani kavuşmayla beraber aşk tarafları daha üst bir boyut olan bilgiye, birbirini tanımaya doğru götürdüğünden dolayı böyle söylenir. Biyolojik manada da ilginç gelişmeler yaşanır. Nasıl sarmaşık sardığı o ağacın bazı özelliklerini alıyorsa birbirini severek kırk sene aynı yastığa başkoyan kişilerin hem huylarında hem de fiziki özelliklerinde birbirlerine benzemeye başladıkları gözlemlenmiştir.

11 Bkz. Ra'd 13:11.

Âşık kimdir? Özellikleri nelerdir? Biz âşıkı nasıl tanıyacağız?

Âşıkın en önemli özelliklerinden biri de toplumsal olanla bağlarının yavaş yavaş azalmaya başlamasıdır. Kendini kaybetmeye başlar. Âşık aslında toplum içerisinde yaşayan bir yalnızdır. Gece gündüz maşûkunu, sevgilisini düşündüğü için artık kendisini onda yok etmiştir. Bu halin sonucu olarak “ötekiler” ile, “taşra” ile irtibatı asgariye iner. İster çöllerde, ister dere kenarlarında, ister yeşillikler içerisinde dolaşsın artık gözü onları görmez hale gelir. Her nerede dolaşırsa dolaşsın, bütün aradığı artık o deli divane olduğu şeydir. O da o sevdiği, maşûkasıdır. Sevdiğinin özlemi içerisinde yanan, onun hasretiyle dolaşan, ona vuslatını bekleyen ve bu bekleme esnasında da inleyen, ah u figan eden kişidir. Âşıkın bütün hayatı sevgilisine doğru yaptığı bu yolculuktur aslında.

Binaenaleyh, âşıkı diğer insanlardan ayırdeden en bariz özellik dikkatini bir noktada teksif etmiş, toplayabilmiş olmasıdır. Âşık olmayan kimselerin dikkatleri değişik nesnelere, değişik şeylere dağılmış vaziyettedir. Oysa âşık diğer insanların güzel dediği, hoşlandığı her şeyde, ister tabiata baksın, ister diğer bir yaratığa baksın hepsinde sevgilisinin izlerini görür. Kendisini maşûkta fenâ eder.

Bu arada maşûkun sevgiliyi imtihan etmesi de gerekmektedir. Bu imtihan neticesinde sevgilinin sevdiği konusunda ne denli samimi olduğu anlaşılacaktır. Bu açıdan âşıkın hayatı aslında ah u figan ve birtakım ağır eziyetler, ağır elemeler içerisinde geçer. Aşk acısı, aşk eleminde yanıp yakılma motifi âşıkın en önemli özelliklerindedir. Çünkü aşkın denenmesi, sınanması gerekmektedir. Bunun içindir ki maşûk önce naz eder. Nazın ilâhî aşktaki önemi, sâlikin, Allah yolundaki yolcunun, diğer adıyla ilâhî aşka divane olmuş kimsenin bu seyr ü sülûk içerisinde, bu ızdırap içerisinde arındırılması eğitilmesidir. Yani sevgili hemen karşılık vermez, hemencecik kendisini açmaz. Bir süre, bir vakit geçtikten sonra yavaş yavaş kendisini ona karşı açmaya başlar. Bir

hadis-i kudsîde; “*Bana ibadet eden kulum o kadar Bana yaklaşıır ki bunun sonunda artık Ben onun gören gözü, yürüyen ayağı, tutan eli olurum,*”¹² buyrulmuştur. İşte tam bu manayadır. Görüleceği gibi bu hal bir müddet sonra gerçekleşmektedir. Hemen olan bir hadise değildir. Bundaki gaye, bir vetire, bir süreç izlenmesi süretiyle aşkın olgunlaşması, pişmesidir. Mevlânâ'nın, “*Hamdım, piştım, yandım,*” sözünde ifade edildiği gibi o aşkın oturması, yerleşmesi hedeflenmektedir.

Sevgili dediği şey aslında onun geliş yeri olması hasebiyle bir bakıma onun bu sevgisi, kendi özünü sevmesi anlamına da gelir. Bir tür narsisizmdir bu. Veyahut elmanın yarısı diğer yarısını aramaktadır.

Beşerî aşkla ilâhî aşk arasında tam da burada nasıl bir nitelik farkı olur?

Beşerî ve mecazi aşk ile ilâhî ve Rabbanî olan aşkı birbirinden ayıran birden fazla hususiyet vardır. Bunlardan birinin ilâhî aşkın kişiyi daha uzun süre bekletmesi ve o bekletme içerisinde sâlik eğitmesi olduğunu daha evvel söylemiştik.

Âşık bu mecazi âlemden ilâhî âleme doğru yolculuk ederken bulunduğu yerin, yani mecazi âlemin, ilâhî âleme doğru giden yolda bir talim, bir eğitim yeri olduğunu tecrübe ederek öğrenir. Aşk meydanında âşık bu talimden geçiren kimseye irfan edebiyatımızda değişik isimler verilir. “Pîr-i mugan”, “sâkî”, “mürşid” gibi değişik adlar altında anılan bu mürebbî aslında müride nasıl ilâhî aşkla maksadına erişilebileceğini gösteren kişidir. “*Ey insanlar! Beni sevmek istiyorsanız, Habibimi seviniz, O'na uyunuz,*”¹³ âyetinde de olduğu gibi Sevgililer Sevgilisi'ni sevmeye götürecek olan o Resûlü -ki Habibullah'tır, Allah'ın Sevgilisi'dir- sevmenin bu manadaki önemi vurgulanmış olmaktadır. Vâris-i Muhammedî

12 Bkz. Buhârî, Rikak 38.

13 Bkz. Âl-i İmran 3:31.

olan veliler de aşk-ı Muhammedi talimini gönüllere nakşetmek süretiyle talebelerini Allah aşkına ulaşturmaya çalışırlar. Yani bir tür aşk silsilesi, bir aşk kervanı oluştururlar. Çünkü sūfilerin ontolojisinde Allah bilgisine ulaşmak, ancak O'nun yeryüzü âlemindeki halifesi olan, bütün esmasını emaneten kendisine yüklediği insan-ı hakîkinin tanınması süretiyle olacaktır. Ancak insan tanındığı zaman Allah tanınacaktır. “*Men arafe nefsehu fakad arefe Rabbehu*”yu böyle tercüme ederler. Çünkü Allah, meleklerden kendisine secde etmelerini istemedi. Meleklerin Allah'a secde etmemesi gibi bir problem yoktu. Şeytan da buna dahildir. Allah insana secde edin emri vermiştir. Bu ferman üzerine bütün melekler ona secde ederken, Şeytan ona secde etmeyi kendine yedirememiştir. Genel halk kanaatinin aksine Şeytan da Allah'a inanan bir varlıktır, bir ateist değildir. Ama Âdem'in otoritesini kabul etmemek süretiyle büyük meleklikten, baş meleklikten şeytaniyete inmiştir. Bu nokta çok önemlidir. Zira Allah'ı tanıma probleminden ziyade Allah dostunu, Allah sevgilisini tanıma problemi daha büyük bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır ki bu, benzer bir mantık yürütmenin sonucudur.

Doruklarda bu aşkı yaşamış ve peşinden ondan öğrenenlere de aynen bu zevki tattırmış en önemli İslam âriflerinden birisi “*Âşıklar Sultanı*” olarak anılan Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'dir. Daha önce muhtelif mertebelerde gezinir. Önce bir molladır, Molla Hüdavendigâr'dır. Sonra babasının tarikat yolunda ilerler. Fakat Şems-i Tebrizî isimli bilgenin kendisini bulup ilâhî aşkı tattırmasıyla mertebelerin ötesine geçer. Ne var ki bir bakıma hayatı altüst olur. Ezber bozduran bu mertebede artık o ayıklık halinden (*sahv*) sarhoşluğa (*sekr*) geçer. Bu aşkın kendisine aktığı kaynak olarak Şems-i Tebrizî'yi gören Mevlânâ önce ifrat düzeyindeki aşkını bu zata karşı duyar. Yemeğin piştiğini anlayan aşçı gibi onun da kıvama geldiğini anlayan Şems kendisini aradan çekerek Mevlânâ'yı artık o ilâhî aşk merkeziyle baş başa bırakmak ister. Yoksa onun

önündeki nûranî perdelerden birisi olarak kalabilirdi ki bu durum tevhidin lezzetini almaya mani olabilirdi. Lakin bunu gerçekleştirmenin hiç de kolay olmayacağını biliyordu. Bunun birdenbire olması gerekir ki o da öyle yapar ve birden aradan çekilerek sırta kadem basar. Mevlânâ önceleri çok sendeler. Her gelene gidene, “Şems’ten bana bir haber getiren yok mu?” diye âdetâ yalvarır. Hatta onun sürekli Şems’in yolunu gözlediğini bilen bazı kötü niyetli kimseler Mevlânâ’ya gelerek bahşiş kopartmak için, “Ben Şems’i gördüm,” dediklerinde Mevlânâ onlara bahşiş vermiştir. Müridleri esfle bu durumu görürler ve Cenâb-ı Mevlânâ’ya, “Üstadım, karışmak istemiyoruz ama bu insanlar seni kandırıyorlar, gördükleri falan yok,” dediklerinde, “Biliyorum, ben o sevgilinin yalan haberine bahşiş veriyorum. Şayet hakiki haber getirselerdi canımı verirdim,” diyerek üstadına olan muhabbetinin ne kadar şiddetli olduğunu göstermiştir.

Bu vadinin yolcularından biri olan ve *Hüsni ü Aşk* adlı bir de mesnevî yazar Şeyh Gâlib’e ilişkin neler söylersiniz?

Şeyh Gâlib, *Hüsni ü Aşk* isimli sembolik hikâyesinde aslında Feridüddin Attâr, Fuzulî, İbn Sina gibi birçok geçmiş ârifin farklı semboller altında anlatmaya çalıştıkları aynı ilâhî aşk ana fikrini tekrarlar. Zaten onun hikâyesinin örgüsünün bazı kaynaklardan tercüme olduğu da ileri sürülmüştür.

Buradaki hikâyede “Hüsni” ve “Aşk”, *Muhabbetoğulları* kabilelerinde aynı gün doğan biri kız, biri erkek iki çocuğun adıdır. Burada “Hüsni” yani güzellik bir bakıma Tanrı’yı sembolize etmektedir. Aşk ise sâlikî, Allah’a kavuşmaya çalışan yolcuyu sembolize etmektedir. Bu iki çocuk doğar doğmaz kabile içerisinde âdetâ beşik kertmesi şeklinde birbiriyile nişanlanırlar. Çocuklar büyüyünce *Mekteb-i Edep* adlı okula verilirler. Bu okulda öğretmen, yaşlı *Molla-ı Cünun* adındaki bir hocadır. Bu sırada çocuklar birbirlerini severler. Fakat kabile içerisinde *Hayret* adında bir yiğit bulunmaktadır ki

bu kiři Hüsn ile Aşk'ın buluşup konuşmalarını engellemektedir. Mana bahçesinin rehberi olan yaşlı Sühan ise -ki Farsça'da söz demektir- görüşüp anlaşmalarına, mektuplaşmalarına yardımcı olur. Hüsn'ün İsmet adında bir dadısı, Aşk'ın da Gayret adında bir lalası bulunmaktadır. Aşk, Molla-ı Cünun ve Gayret'in yol göstermesiyle Hüsn'ü babasından ister. Kabilenin büyükleri karar vermek için toplanırlar ama Aşk'ın isteğini alayla karşılarlar. Hüsn'e kavuşmak için ondan zorlu bir sınavdan geçmesini isterler. Şöyleki bin yıllık gam ülkesini geçip, mumdan bir gemiyle ateş denizini aşar ve binbir başlı ejderhayı öldürürse Aşk ancak kalp diyarındaki *Kimya*'yı elde edebilecektir. Hüsn'ü ancak o şekilde alabileceğini söylerler kabilenin ileri gelenleri. Aşk bu zor ve tehlikeli yolculuğu yapmayı kabul eder ve hemen lalası Gayret ile yola çıkarlar. Çok geçmeden bir kuyuya düşer ve dibi olmayan bu kuyudan Sühan'ın yardımıyla İsm-i A'zam yazılı bir ipe tutunmak sūretiyle kurtulurlar. Aşk denizini Hüsn'ün Sühan'a gönderdiği uçan bir atla aşar yine Sühan'ın yardımıyla kaleyi ateşe vererek kurtulurlar. Böyle pek çok tehlikeden lalası Gayret ve değişik sūret ve kılıklarla geçen Aşk, sonunda Hüsn'ün sarayına varır. Birden Molla-ı Cünun, İsmet ve Hayret ortaya çıkarlar. Sühan, işin aslını, maceranın anlamını şöyle açıklar kendine: Aslında Aşk Hüsn'dür, Hüsn de Aşk. Aralarında bir fark yoktur. Sühan, Aşk'a, "Sen yanlış yolda yürüyüp çabaladın," der. Aşk'ı Hayret'e teslim eder. Onu Hüsn'ün sarayına götürür. Sonunda Aşk, Hüsn'e kavuşur.

Hüsn ü Aşk mesnevîsindeki sembolizm, sülûkta ilerlemenin, olgunluğa ermenin zorluklarını ve bu yola giren sâlikin sonunda Allah'a erişebilmesi için kendi isteği ve çabası yanında bir yol gösterici mürşidin yardımının da gerekli olduğunu anlatmaktadır.

Gönül denince ne anlamalıyız? Kalp midir, nefis midir, nedir gönül?